

ATSEVIŠĶI RISINĀJUMI KRIMINĀLPROCESA LIKUMA TVĒRUMĀ, ATZĪSTOT MANTU PAR NOZIEDZĪGI IEGŪTU. CIK ESAM EFEKTĪVI MANTAS NOZIEDZĪGĀS IZCELSMES KONSTATĒŠANĀ?

Dr.iur., doc. Juris Juriss
Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta
Sevišķi svarīgu lietu izmeklēšanas nodaļas prokurors

Tēzes

1. Ar 2017. gada 22. jūnijā Saeimas pieņemtajiem grozījumiem Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL), kas stājās spēkā 2017. gada 1. augustā, būtiski tika uzlabots un papildināts procesuālais regulējums attiecībā uz procesu par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu, panākot kopumā procesa efektīvizēšanu. Tomēr, pēc minētajiem grozījumiem joprojām palika atklāts jautājums par to, vai šāds regulējums ļauj sekmīgi apkarot noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jo īpaši tā saukto "profesionālo legalizēšanu"? Vai šāds regulējums ir efektīvs autonomās naudas atmazgāšanas apkarošanas gadījumā (*stand alone*) un patiešām sekmē procesa efektīvizēšanu jautājumā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu?
2. Ar 2019. gada 21. novembra likumu tika pieņemti grozījumi [Kriminālprocesa likumā](#), tostarp papildinot KPL 125.pantu ar trešo daļu šādā redakcijā:
"(3) Ir uzskatāms par pierādītu, ka **mantā**, ar kuru veiktas **legalizēšanas darbības**, ir noziedzīgi iegūta, ja **kriminālprocesā iesaistītā persona** nespēj ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi un ja **pierādījumu kopums** procesa virzītājam dod pamatu pieņemumam, ka mantai, **visticamāk**, ir noziedzīga izcelsme." Minētās normas juridiskās konstrukcijas izziņāšanai ir nepieciešams noskaidrot vairāku normas tvērumā lietoto elementu nozīmi.
3. Normas tvērums (prezumpcija) ir attiecināma uz apstākļiem, kādos tiek prezumēta mantas noziedzīgā izcelsme. Proti, prezumpcija ir iespējama tikai uz konkrēto noziedzīgā nodarījuma sastāva elementa pazīmi – **noziedzīgā nodarījuma priekšmetu**. Būtiski ir atzīmēt, ka konkrētais fakta legālās prezumpcijas gadījums nekādā veidā nav attiecināms uz pieņēmuma izteikšanu no procesa virzītāja puses par personas vainīgumu tai inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Vienlaikus šajā aspektā ir jāatzīmē, ka, atbilstoši pastāvošajai Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei, personai, liecinot par finanšu darījumiem, nav sarežģīti pierādīt naudas līdzekļu izcelsmi, proti, ticami izskaidrot (pierādīt) mantas izcelsmi. Pietiekamu netiešo pierādījumu kopuma esamība lietā ir iespējama priekšnoteikums, lai personu atzītu par vainīgu legalizēšanā, bet personas atteikums sniegt vajadzīgos paskaidrojumus par finanšu līdzekļu izcelsmi tikai apstiprina šos pierādījumus. Vairāki starptautisko organizāciju izdotie dokumenti (Palermo konvencijas 12.panta 7.punkts, Vīnes konvencijas 5.panta 7.punkts, Varšavas konvencijas 3.panta 4.punkts, FATF

4. rekomendācija) nosaka iespēju prasīt, lai likumpārkāpējs pierāda, ka iespējamie noziedzīgi iegūtie līdzekļi (manta), ir likumīgi iegūti.
4. Normas darbības joma aptver tikai tos gadījumus, kad kriminālprocesa ietvaros personas iespējamais izdarītais noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams kā **noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana**. Šajā sakarībā jānorāda, ka ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu jāsaprot kā Krimināllikumā (turpmāk – KL) 195.panta, tā arī KL 314.panta ietvertu nozieguma sastāvu. Jāatzīmē, ka KL 195.pantā ietvertā sastāva objektīvās puses konkretizējums ir noteikts Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likuma (turpmāk - Novēršanas likums) 5.panta pirmās daļas attiecīgajos punktos.
5. Kā nākamais analīzei pakļautais KPL 125.panta trešās daļas tvēruma nosacījums jānorāda **subjektu loks**, uz kuriem ir attiecināma šās normas darbība. KPL 125.panta trešā daļa nosaka, ka **kriminālprocesā iesaistītajai personai** ir jāspēj ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi. Kaut arī kriminālprocesā iesaistīto personu loks, atbilstoši KPL regulējumam, ir pietiekami plašs un pat normas izstrādes gaitā pastāvēja viedoklis (Tieslietu ministrijas) normas tvērumā ietvert pēc iespējas plašāku kriminālprocesā iesaistīto personu loku, tostarp arī liecinieku, tomēr jānorāda, ka spēkā esošā analizējamā norma, ievērot Ģenerālprokuratūras pausto viedokli normas izstrādes gaitā, aptvert tikai tādas kriminālprocesā iesaistītās **personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību**. Turklāt jāņem vērā, ka šo personu loks ir sašaurināts ar šās normas tvērumā iekļauto priekšnosacījumu, proti, pirmkārt, uz kriminālprocesā iesaistīto personu procesa virzītājam ir jāattiecinā konkrēts kriminālprocesuālā dokumentā izklāstīts **pieņēmums par pierādījumu kopumu, kas rod pamatu** procesuāli secināt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme. Otrkārt, jāatzīmē, ka izvērztajam **pieņēmumam** procesuālajā dokumentā jāsaturs arī personai inkriminēto (veikto) **legalizēšanas darbību izklāstu (faktiskos apstākļus)**. Par šādām personām šās normas tvērumā jāuzskata gan personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess, gan arī aizdomās turētā un apsūdzētā persona. Būtiski ir arī atzīmēt, ka šādas personas kriminālprocesā ir spējīgas realizēt tām paredzētās tiesības uz aizstāvību sakarā ar pret tām izvērztā pieņēmumu par iespējamā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu.
- Vienlaikus jāatzīmē vēl viens būtisks nosacījums prezumpcijas, jā tā varētu izteikties, iedarbināšanas priekšnosacījumam, proti, norma pēc būtības nosaka nepieciešamību procesa virzītājam savākt noteiktu **pierādījumu kopumu** jeb vismaz „sākuma” pierādījumus (*prima facie*), kas dod pamatu pieņēmumam, ka mantai, **visticamāk**, ir noziedzīga izcelsme. Faktiski norma paredz, ka, pirms personai rodas iespēja izskaidrot mantas izcelsmi, procesa virzītājs savāc pietiekamus pierādījumus par mantas, visticamāk, noziedzīgo izcelsmi un ietver no pierādījumiem izrietošos juridiskos secinājumus procesuālajā dokumentā (izvira pieņēmumu) – piemēram, lēmumā par personas atzīšanu par aizdomās turēto vai apsūdzībā.
6. Jautājumā par normas tvērumā iekļauto **pierādīšanas standartu** jāatzīmē, ka norma paredz, ka pieņēmumam, kas pamatots ar pierādījumu (pamatpierādījumu) kopumu, ir jānorāda uz mantas, visticamāk, noziedzīgo

izcelsmi. Šajā gadījumā normas tvērumā iekļautais pierādīšanas standarts "**iespējamības pārsvars**", kas normā izteikts ar vārdiem – "[..]ka mantai, **visticamāk**, ir noziedzīgā izcelsme", ir samērīgs, jo attiecas tikai un vienīgi uz **mantas**, kuru procesa virzītājs uzskata par noziedzīgi iegūtu, izcelsmes noskaidrošanu (pierādīšanu). Normas izstrādes gaitā (kas saglabāts arī spēkā esošajā redakcijā) ir izdevies tās regulējumu ietvert rāmī, kas nepārkāpj nevainīgu prezumpcijas principu. Plašāka (augstāka) pierādīšanas standarta – ārpus saprātīgām šaubām, attiecināmība uz mantas noziedzīgās izcelsmes pamatošanu, nebūtu pietiekami efektīva, turklāt šādā gadījumā šī konkrētā norma attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi ietvertu augstāku standartu, kā tas ir noteikts citā regulējumā, piemēram, KPL 124.panta sestajā daļā ("**iespējamības pārsvars**"), kura nosaka, ka "[..]pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme". Vienlaikus, kā jau tika atzīmēts iepriekš, ka nav pieļaujama situācija, ka attiecībā uz kādas noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes pierādīšanu – noziedzīgā nodarījuma priekšmetu, tiktu izmantots zemāks pierādīšanas standarts (t.i. "iespējamības pārsvars"), uzliekot personai pierādīšanas pienākumu, tādējādi radot nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu. [..]". Kopumā jāatzīmē, ka šajā sakarībā norma ir izsvērtā arī jautājumā par pierādīšanas standarta noteikšanu attiecībā uz mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanu.

7. Turpinot KPL 125.panta trešās daļas juridisko analīzi, jāatzīmē, ka šobrīd spēkā esošās citas normas, piemēram, KPL 126.panta 3¹. daļa, nesniedz iespēju efektīvi pierādīt mantas noziedzīgo izcelsmi gadījumos, ja kriminālprocesa gaitā ir radusies situācija, kurā konstatējams, ka persona no sava valdījuma ir izlaidusi noziedzīgi iegūtu mantu, pirms procesa virzītājs ir paguvjis ierobežot personas rīcību ar šo mantu. Piemēram, persona, kura rīkojas ar noziedzīgi iegūtu mantu (Novēršanas likuma 5.panta pirmās daļas 2.punktā paredzētā rīcība) – tā sauktās "profesionālā naudas atmazgāšanas" gadījumos tikai īslaicīgi nodrošina mantas noziedzīgās izcelsmes slēpšanas darbības. KPL 126.panta 3¹. daļā ietvertais pienākums personai pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību rodas, pirmkārt, ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, otrkārt, ja šādai personai kriminālprocesā ir noteikt ierobežojums rīkoties ar mantu. Ja nepastāv kāds no minētajiem priekšnosacījumiem, tad personai nerodas pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību. Turpretī KPL 125.panta trešās daļas tvērums nav ierobežots ar šādiem priekšnosacījumiem.